

УДК 331.552-043.83:330:311.75(477)

Л. М. Ільч,

кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М. В. Птухи НАН України,
E-mail: ilyich_l@mail.ru

Формування сукупного попиту на робочу силу в контексті структурних трансформацій національної економіки

Статтю присвячено проблемам формування попиту на робочу силу в умовах структурних трансформацій національної економіки. Досліджено динаміку структурних трансформацій економіки за 1990–2014 рр. Розраховано показники інтенсивності та ефективності структурних перетворень у попиті на робочу силу за 2004–2014 рр. за видами економічної діяльності, основними професійними групами, категоріями робочих місць та регіонами України. Визначено основні тенденції формування сукупного попиту на робочу силу та ризики для національного ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, національна економіка, структурна трансформація, робоча сила, сукупний попит, зайнятість, безробіття, заробітна плата.

Трансформація ринку праці на сучасному етапі його розвитку зумовлена необхідністю модернізації економіки та формування робочої сили нової якості з урахуванням глобальних тенденцій суспільного поділу праці. Однією з найважливіших категорій ринку праці, що дає змогу усвідомити зміну правил гри на ринку праці, є сукупний попит на робочу силу, через який наочно проявляються суспільні запити та, відповідно, зміни у вимогах до освітнього, кваліфікаційного і професійного рівнів робочої сили. Саме попит на робочу силу дає сигнал державі щодо перспективних напрямів інвестиційної, освітньої та соціальної політики. З огляду на це, вкрай важливо не лише розуміти природу економічних трансформацій, а й вміти оцінити їх вплив на формування попиту на робочу силу та визначити інноваційні перспективні зрушення його структури.

Теоретичні основи трансформаційних процесів в економіці та проблематика забезпечення формування попиту на робочу силу в системі соціально-економічних відносин є предметом дослідження багатьох учених-економістів як нашої країни, так і ближнього зарубіжжя. Витоки дослідження проблем рівноваги на ринку праці, формування попиту та пропозиції праці, відтворення робочої сили простежуються у роботах Дж. Аксерлофа, Дж. Пігсона, Дж. М. Кейнса, А. Лінбека, К. Макконнелла, К. Маркса, А. Маршалла, Дж. Міля, А. Оукена, В. Петті, А. Пігу, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сея, А. Сміта, Д. Сноуера, Дж. Стігліца, Дж. Тобіна, А. Філіпса, І. Фішера, М. Фрідмена. Теоретико-методологічне дослідження проблем формування сукупного попиту на працю реалізовано у працях багатьох сучасних вітчизняних економістів, серед яких, наприклад, слід зазначити роботи С. Бандура, І. Бондар,

О. Грішнєвої, А. Колота, Е. Лібанової, Ю. Маршавіна О. Новікової, В. Онікієнка, І. Петрової, Л. Шалуйської та ін. Водночас постійні трансформації економіки неоднозначно впливають на ринок праці й сукупний попит на робочу силу та вимагають подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Метою статті є дослідження структурних зрушень у сукупному попиті на працю за період 2004–2014 рр., оцінювання інтенсивності та якості змін, визначення основних тенденцій та інноваційних перспектив.

Структурна перебудова ринку праці України 1990-х років характеризувалася втратою господарських зв'язків між промисловими підприємствами республік СРСР, стрімкими темпами спаду виробництва та збереженням значної частки неефективних робочих місць. Основна причина стрімкого падіння виробництва того періоду крилася не стільки у втраті коопераційних зв'язків між новими незалежними державами, скільки в тому, що впродовж десятиріч у колишніх радянських республіках формувалася неринкова галузева та техніко-технологічна структура виробництва, яка характеризувалася високою питомою вагою сировинних галузей та військово-промислового комплексу й не могла бути швидко ліквідована або перебудована. Формами прояву глибинних макроекономічних причин трансформаційного та структурного спаду в економіці того періоду були скорочення сукупного попиту на товари та послуги внаслідок відпущення цін, лібералізація зовнішньої торгівлі та низький рівень продуктивності праці. Найменшими темпами скорочення виробництва характеризувалися паливно-енергетичний комплекс, металургія та харчова промисловість. Решта галузей були змушені скорочувати об'єми виробництва до розмірів, які не забезпечували потреби національного ринку. Така трансформація структури ви-

© Л. М. Ільч, 2016

робництва була орієнтована виключно на поточні потреби, абсолютно не враховуючи перспективні. Відповідно до структурних зрушень в економіці, відбувалися структурні зрушення в сукупному попиті на робочу силу. В 1990-х роках спостерігалася поступова деградація структури сукупного попиту на робочу силу, яка простежувалась у вищій еластичності скорочення попиту на працю за обсягами виробництва високотехнологічних галузей порівняно з сировинними. Позитивний вплив на формування попиту на працю справляла динаміка ціни на робочу силу, що зумовила збереження неефективного попиту на працю в 1992–1996 рр., а отже, формальної зайнятості. Зниження рівня реальної заробітної плати спричинило відрив сукупного попиту від реальної економічної потреби у робочій силі, що проявлялось у збільшенні обсягів структурного безробіття.

Подальше падіння виробництва негативно позначилося на формуванні ефективного попиту на робочу силу та зайнятості. Феноменом перебудови національної економіки було те, що стрімке скорочення виробництва не супроводжувалося пропорційним скороченням зайнятості. Так, за даними Держстату України, у 1990–1999 роки валовий внутрішній продукт скоротився майже на 60%, обсяги виробництва промислової продукції – на 48,9%, сільського господарства – на 51,5%, водночас рівень зайнятості скоротився лише на 15%. При цьому реальна заробітна плата зменшилась у 3,8 раза, а реальна пенсія – майже учетверо [1]. Це пов'язано з тим, що низькі темпи скорочення зайнятості зберігалися за рахунок переведення значної частини робочої сили на умови неповної зайнятості.

Така ситуація посилювала скорочення споживчого попиту населення, який в умовах зниження рівня доходів здебільшого був вимушено переорієнтований на предмети першої необхідності, насамперед продукти харчування. Враховуючи, що переважна частина населення тоді характеризувалася низьким рівнем доходу (70% зайнятого населення отримували заробітну плату нижчу прожиткового мінімуму [1]), створення стійкого споживчого попиту навіть на недорогі вітчизняні товари було неможливе. Низька якість українських товарів та відсутність квотування імпортованих товарів спричинили поступове згортання вітчизняних виробництв, що знайшло відображення у ще більшому скороченні попиту на робочу силу та посилювало падіння платоспроможного попиту населення.

Економіка України 1992–1996 рр. характеризувалася низькою інвестиційною активністю, жорсткістю кредитно-грошової політики, згортанням збиткових виробництв і поширенням тіньової зайнятості. Відсутність належного фінансування економіки зумовила поступове скорочення фізичних робочих місць у переважній більшості галузей унаслідок існування значного розриву між їх вве-

денням та вибуттям. Некомпенсоване вибуття робочих місць за стрімкого падіння виробництва не вважалося гострою проблемою, оскільки існувала значна частка надлишкових робочих місць, що утворилися ще на початку 1990-х років.

У сучасних умовах вибуття фізичних робочих місць відбувається значно повільніше, ніж скорочення економічних робочих місць: падіння виробництва насамперед зумовлює скорочення других, а вже потім ліквідуються перші. Однак слід ураховувати, що з появою реальних передумов економічного зростання національна економіка відчує дефіцит фізичних робочих місць нового технологічного рівня.

Дослідження структурних зрушень в економіці України дозволяє чітко простежити чотири основні етапи, які впливали на зміни в структурі сукупного попиту:

1) глибока соціально-економічна криза (1992–1996 рр.), що супроводжувалася стрімким скороченням обсягів виробництва, погіршенням усіх соціально-економічних показників ринку праці та поширенням тіньової зайнятості;

2) пожвавлення, зростання та стабілізація темпів економічного і соціального розвитку (1997–2007 рр.);

3) скорочення обсягів виробництва внаслідок фінансової кризи (2008–2013 рр.);

4) поглиблення економічної кризи, що супроводжувалася російською окупацією Криму та початком військового конфлікту на території Донбасу (2013–2015 рр.).

Розвиток сучасного ринку праці в Україні проходить у надзвичайно складних економічних та політичних умовах, що супроводжуються:

– погіршенням показників формальної зайнятості, що посилюється зовнішніми та внутрішніми чинниками, зокрема мінливістю кон'юнктури глобального ринку, анексією Автономної Республіки Крим та військовими діями в Донецькій і Луганській областях, збільшенням міграційних потоків внутрішньо переміщених осіб, закриттям та ізоляцією деяких товарних ринків; розривом економічних зв'язків і кооперації з Росією;

– поширенням обсягів неповної зайнятості, зростанням частки збиткових підприємств, збільшенням обсягів заборгованості з виплати заробітної плати, зниженням реальних доходів населення та перетоком робочої сили до тіньового ринку праці;

– скороченням попиту на робочу силу з одночасним збільшенням диспропорцій у його структурі, що зумовлено, насамперед, згортанням виробництва через неефективне адміністрування податків, недосконалість інституційного та законодавчого забезпечення, втрату довіри бізнесу до держави.

Найбільше скорочення сукупного попиту на працю за 2004–2014 рр. відбулось у промисловос-

ті та будівництві (за нашими розрахунками – на 4,1 в. п. та 2,6 в. п. відповідно). Динаміку скорочення офіційного сектору зайнятості можна простежити через чисельність працівників, що працювали за наймом. Так, облікова чисельність штатних працівників за офіційними даними статистики в цей період скоротилася майже на 20,3%. (Зазначимо, що до 2004 р. до середньооблікової кількості найманих працівників зараховували категорії військовослужбовців, осіб рядового та керівного складу, які отримували грошове забезпечення. Тому зіставлення у динаміці з попередніми роками є некоректним). Найбільше скорочення чисельності штатних працівників спостерігалось у сільському, лісовому та рибному господарствах (на 63,8%), у будівництві (на 53,3%) та у промисловості (на 32,9%), що пояснювалось одночасним скороченням обсягів виробництва [2]. Водночас понад 30-відсоткове зростання кількості штатних працівників було зафіксоване в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів, а також у фінансовій та страховій діяльності (відповідно на 32,5% та 34,6% у 2014 р. порівняно з 2004 р.).

Вивчення динаміки розподілу найманих працівників за видами економічної діяльності дає підстави стверджувати, що аналізований період характеризувався переходом робочої сили з матеріального виробництва у нематеріальне. Так, найбільше зростання облікової чисельності найманих працівників було характерне для фінансової діяльності, торгівлі, послуг з ремонту, державного

управління, операцій з нерухомим майном, інжинірингу та надання послуг підприємцям.

У розрізі вікових категорій населення найбільшу групу у структурі сукупного попиту на робочу силу становлять особи “середнього віку” (жінки 35–49 років, чоловіки 35–54 років). У 2014 р. частка найманих працівників відповідного віку складала 44,6% від облікової кількості штатних працівників, що позитивно впливає на трудовий потенціал України, оскільки основними якісними характеристиками цієї когорти працівників є значний професійний досвід, свідомо вмотивованість, висока працездатність тощо [3, с. 30].

Становлення ринкових відносин в Україні та реструктуризація національної економіки зумовили трансформацію зайнятості та соціально-трудових відносин, що проявилася у суттєвому переміщенні робочої сили між регіонами, видами економічної діяльності, професіями та категоріями робочих місць. Для виявлення структурних зрушень у попиті на робочу силу були розраховані абсолютні та відносні коефіцієнти структурних зрушень. З рис. 1 бачимо, що динаміка сукупного попиту на робочу силу відображається і в кількості вільних вакантних посад. Так, за 2004–2014 рр. скорочення вакансій мало місце здебільшого у промисловості та будівництві (9,5 в. п. та 4,5 в. п.), рис. 1 (за даними [1]). Зокрема, щодо промисловості необхідно зазначити протилежні тенденції: стрімке зниження попиту на робочу силу в добувній промисловості супроводжувалося його одночасним підвищенням у переробній.

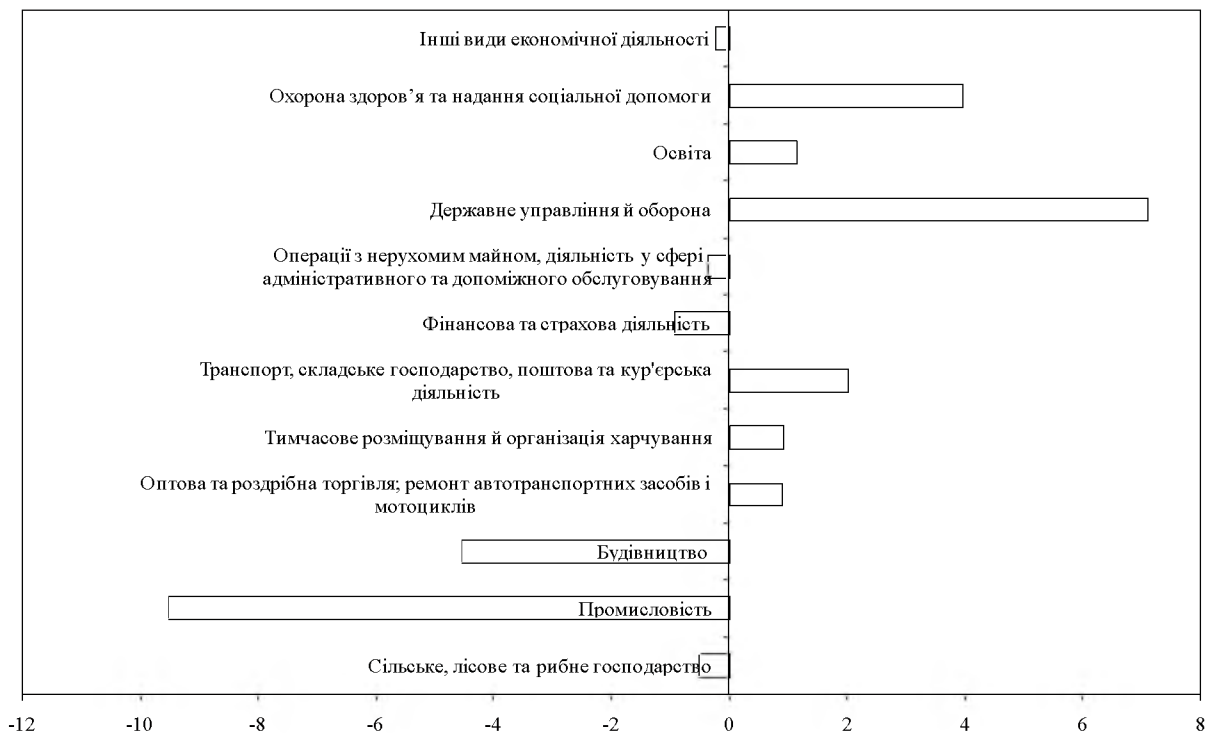

Рис. 1. Структурні зрушення попиту на робочу силу за видами економічної діяльності за 2004–2014 рр., в. п.

Незначні скорочення попиту на робочу силу були характерні для фінансової та страхової діяльності, сільського, лісового та рибного господарства, операцій з нерухомим майном та інших видів економічної діяльності. У динаміці на базі розрахунків спеціальних статистичних показників структурних зрушень суттєві структурні зміни, починаючи з 2006 р., простежуються у промисловості й торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. Подібні тенденції можна спостерігати і за результатами аналізу мобільності робочої сили, яка демонструє стійке переважання рівнів її вибуття над рівнями прийому за всіма видами економічної діяльності, крім освітньої сфери.

Тривалий процес становлення ринкових відносин, нестабільність економічного розвитку не сприяли створенню стабільних трудових колективів на підприємствах; люди шукають більш високих заробітків, кращих умов праці, чим пояснюється висока мобільність робочої сили. Упродовж 2004–2014 рр. коефіцієнт валового обороту робочої сили постійно зростав і набув максимальної позначки 61,1% у 2008 р. Проте внаслідок фінансово-економічної кризи, що розпочалася наприкінці 2008 р., у 2009 р. цей показник скоротився до 51,2%, тобто майже на 10 в. п. У кризовому 2009 р. відбувся значний відтік робочої сили із готельного та ресторанного бізнесу, торгівлі та ремонтно-обслуговування, сільського, лісового та рибного господарства, мисливства та пов'язаних з ними послугами до сектору самостійної зайнятості громадян, що сприяло скороченню контингенту найманих працівників. Зростаюча динаміка обох коефіцієнтів проявилася у період 2010–2011 рр. У наступні роки коефіцієнт обороту робочої сили по вибуттю скоротився на 0,6 в. п. і був незмінним протягом 2012–2014 рр., а коефіцієнт обороту робочої сили за прийомом мав коливну динаміку й у 2014 р. порівняно з попереднім скоротився майже до рівня кризового 2009 р.

Перевищення кількості вибулих осіб над прийнятими спостерігалось упродовж всього аналізованого періоду для більшості видів економічної діяльності, крім сфери державного управління, освіти, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, що зумовлено відносною стабільністю зайнятості та гарантованою оплатою праці. У 2014 р. найвищий рівень мобільності робочої сили спостерігався в оптовій та роздрібній торгівлі, сільському господарстві, сфері тимчасового розміщування й організації харчування, де кількість вибулих і прийнятих перевищувала середньооблікову кількість штатних працівників на 2,2%–29,5%. Крім того, високі показники мобільності робочої сили були зафіксовані у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (93,1%), на підприємствах із виробництва харчових продуктів, напоїв та тютю-

нових виробів (87,9%), у будівництві (80,7%), фінансовій та страховій діяльності (72,4%).

Традиційно за гендерними ознаками більш мобільні на ринку праці чоловіки. Відносні показники мобільності робочої сили для чоловіків як за рівнем прийому, так і за рівнем звільнення переважають аналогічні показники для жінок. Головною причиною вивільнення працівників є висока плинність кадрів. Переважна більшість найманих працівників залишають робочі місця за власним бажанням. Водночас дається взнаки поглиблення економічного спаду в Україні, і у 2014 р. кількість працівників, звільнених через скорочення штатів, перевищила показник 2004 р. майже на 17,7 тис. осіб.

У цілому для України характерний поступовий перетік робочої сили до сфери послуг. Однак говорити про його стійкість та якість навряд чи можна. У 2006 р. чистий приріст робочих місць спостерігався переважно у сфері нематеріального виробництва, зокрема фінансовій діяльності, торгівлі, наданні комунальних та індивідуальних послуг, діяльності готелів та ресторанів, що насамперед пояснюється нижчою вартістю створення робочих місць порівняно з високотехнологічним виробництвом [4, с. 100]. Водночас гнучкість і динамічність сфери послуг стали підставою для існування високого рівня не тільки створення робочих місць, а й їхньої ліквідації, унаслідок чого зберігалися високі показники загального та надлишкового обороту робочих місць. Ще однією специфічною причиною розширення попиту на робочу силу у сфері послуг було поширення мало контрольованих приватизаційних процесів унаслідок подрібнення великих технологічних центрів. Таким чином, високопродуктивна зайнятість України здебільшого була сконцентрована у добувній та переробній промисловості.

Серед основних причин перерозподілу робочих місць в Україні О. Воронцова пропонує виділяти специфічні внутрішні причини, зокрема прагнення до розширення або скорочення здебільшого через: невизначеність та непередбачуваність майбутньої ситуації на ринку технологій та нових продуктів, маркетингової політики та нормативно-правого регулювання; конкуренцію між новими та старими суб'єктами економічної діяльності, що полягає в нагромадженні капіталу, інформації, управлінського та організаційного досвіду; повільні темпи поширення інформації щодо технологічних інновацій, маркетингових стратегій, споживацьких переваг тощо; коливання витрат та попиту, пов'язані з нестабільністю економічного розвитку [5, с. 71]. За показником стійкості руху робочих місць в Україні у період фінансової кризи 2008–2009 рр. 70–80% новостворених робочих місць існували близько року, а 90% ліквідованих робочих місць не були відновлені впродовж наступного року. Отже, ринок праці України характеризується низьким рівнем стійкості новоство-

рених робочих місць та високими показниками невідновлюваності робочих місць.

Найбільші структурні зрушення попиту на роботу мали місце у промисловості й торкнулися всіх категорій робочих місць, але найбільш по-

мітними вони були для категорій робочої сили, яка претендувала на робітничі посади та робочі місця, що не потребували професійної підготовки (рис. 2, за даними [1]).

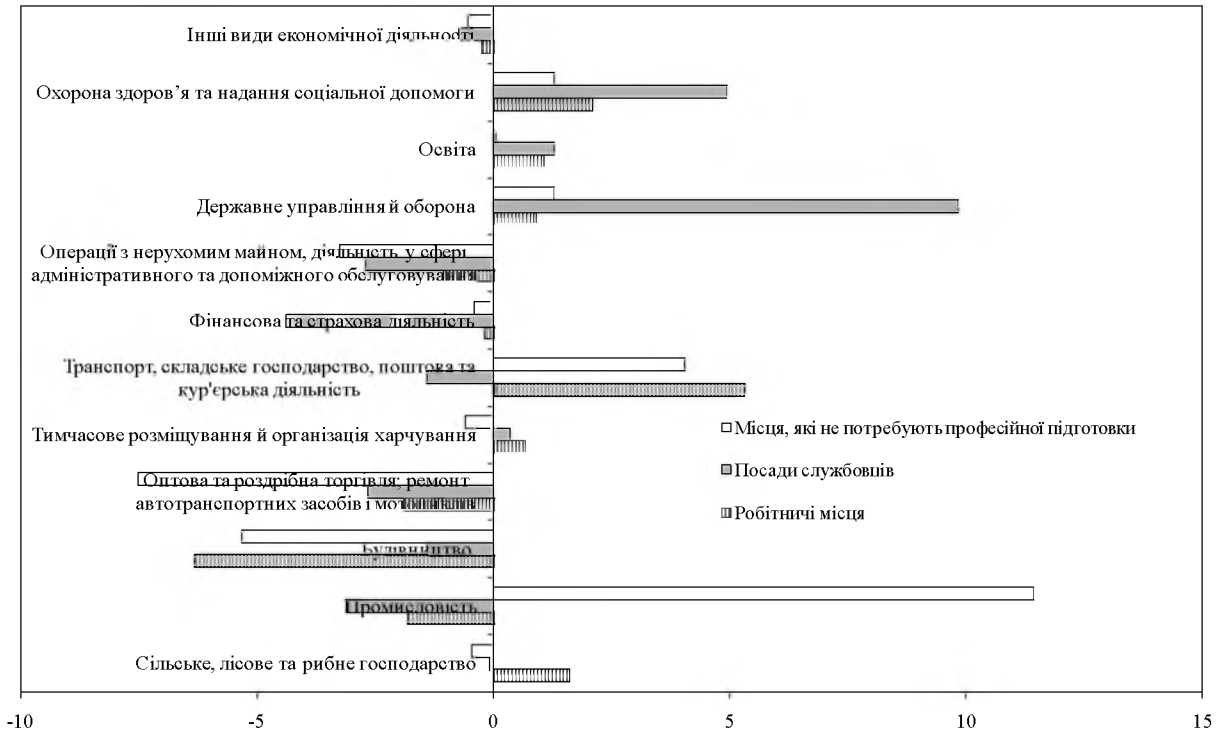

Рис. 2. Структурні зрушення попиту на робочу силу за категоріями робочих місць та видами економічної діяльності 2004–2014 рр., в. п.

Починаючи з 2006 року, спостерігалось одночасне скорочення пропозиції та попиту на робочу силу. Відлунням фінансової кризи 2008–2009 рр. на ринку праці України стали суттєві структурні зрушення попиту на робочу силу в бік скорочення у будівництві, державному управлінні, охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги.

Значні структурні зрушення попиту на службовців упродовж досліджуваного періоду були властиві сферам державного управління, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку.

Помітні зміни структури попиту на робочу силу простежуються і в його динаміці за професійними групами. Найбільші зрушення характерні для представників найпростіших професій, кваліфікованих працівників з інструментом та технічних службовців, де спостерігається значний дисбаланс між попитом на робочу силу та її пропозицією (рис. 3, за даними [1]).

Цікаво, що у передкризовий період 2006–2007 рр. спостерігався максимальний приріст попиту на працю за рахунок працівників сфери торгівлі та послуг (на 0,6 тис. осіб), технічних службовців (на 1,1 тис. осіб), професіоналів (на 2 тис. осіб). Порівняно меншим був приріст попиту на

фахівців, законодавців, вищих службовців, керівників, менеджерів. Однак уже з 2008 р. намітилася тенденція до скорочення попиту на робочу силу абсолютно в усіх професійних групах. Так, з 2008 р. до 2014 р. відбулися суттєві структурні зміни попиту на професіоналів, фахівців, кваліфікованих робітників з інструментом, робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин. У 2010 р. структурні зміни торкнулися й попиту на законодавців, вищих державних службовців, керівників, менеджерів і працівників сфери торгівлі та послуг. Загалом за період 2008–2014 рр. попит на працю скоротився в 2,6 раза, зокрема на фахівців і кваліфікованих робітників з інструментом – у 3,0 і 3,1 раза відповідно, на робітників з обслуговування та експлуатації устаткування та машин – у 2,8 раза, технічних службовців та представників найпростіших професій – у 2,7 раза, на професіоналів і кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств – удвічі, на працівників сфери торгівлі та послуг – у понад 1,7 раза.

Сучасна структура попиту на робочу силу за професіями оцінюється як неефективна, оскільки в її складі домінуючими лишаються базові когнітивні уміння. Для порівняння, частка кваліфіко-

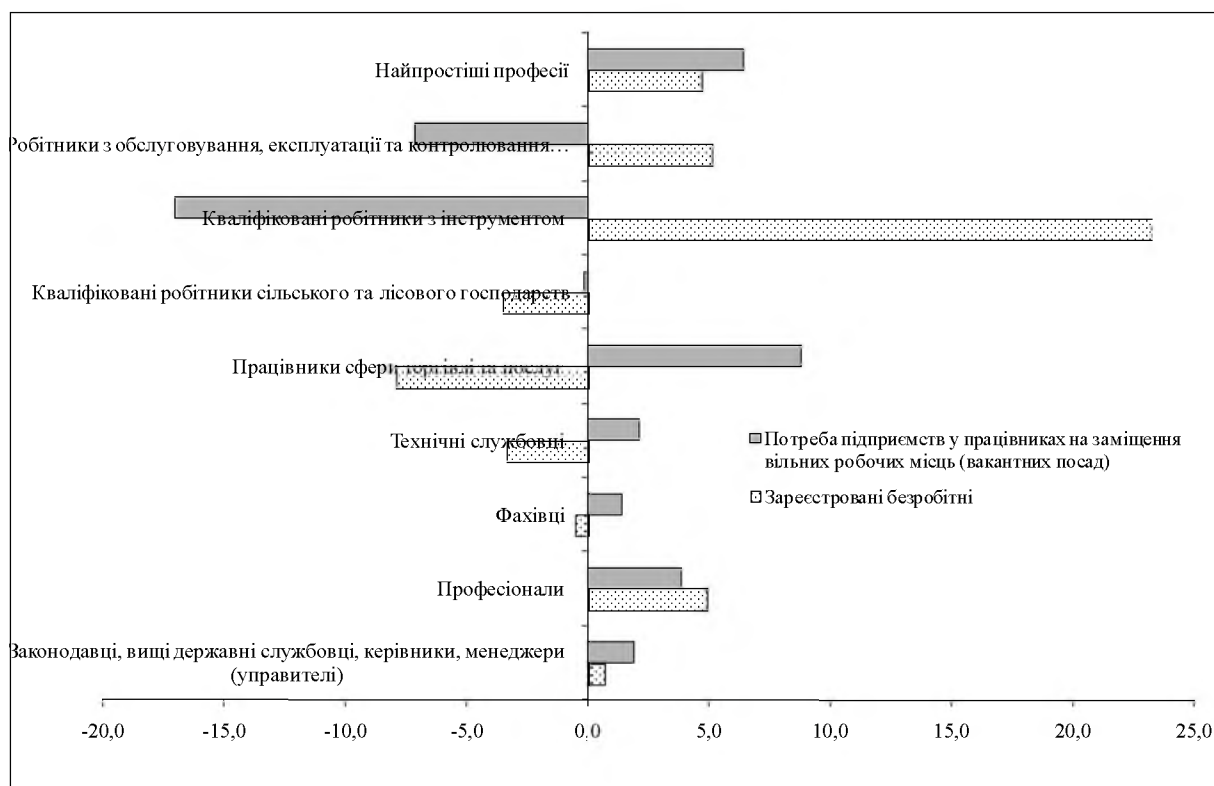

Рис. 3. Структурні зрушення попиту та пропозиції робочої сили за професійними групами 2004–2014 рр., в. п.

ваної праці у структурі зайнятих економічно розвинених країн у середньому більше 35%, тоді як в Україні – приблизно 12,8%, водночас частка представників найпростіших професій утримується на достатньо високому рівні (майже 18,3% у 2014 році), тоді як для економічно розвинених країн ця частка зберігається на рівні близько 10%.

Серйозною проблемою в Україні лишається значний професійно-кваліфікаційний дисбаланс на ринку праці, що спостерігається як у регіонах, так і в столиці, як у великих промислових містах, так і в порівняно невеликих обласних центрах. Основними причинами існування такого дисбалансу є структурні диспропорції в національній економіці, погіршення статево-вікової структури робочої сили, відсутність механізму забезпечення наступності поколінь за окремими професіями.

На початок 2015 р. поточна структура попиту на робочу силу характеризувалася значною концентрацією вакансій у м. Києві (21% від загальної кількості по Україні), Дніпропетровській (16,7%), Харківській (7,3%) та Одеській (7%) областях. Для решти регіонів України частка вакансій від їхньої загальної кількості коливалась у межах 0,5–5,0%. У загальній кількості вакансій кожна п'ята вакансія припадала на підприємства переробної промисловості, кожна сьома – на державне управління й оборону, сферу оптової й роздрібною торгівлі та ремонту, майже 11% вакансій – на транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську

діяльність, 9% – на установи охорони здоров'я та надання соціальної допомоги.

Розмір оплати праці за вакансіями зареєстрованого ринку праці здебільшого невисокий. Так, кожна четверта вакансія 2014 року передбачала заробітну плату розміром менше 1,5 тис. грн (тоді як прожитковий мінімум на працездатну особу того року становив 1218 грн); кожна третя вакансія – від 2 тис. до 5 тис. грн, кожна друга – від 1,5 тис. до 2 тис. грн та у 2% вакансій – вищу за 5 тис. грн.

Розбалансування попиту та пропозиції на робочу силу посилює напругу на ринку праці України. Середній показник навантаження на одне робоче місце у 2014 р. становив 14 осіб. При цьому найвищі рівні навантаження на робоче місце були характерні для шести регіонів України. Найбільше навантаження спостерігалось у двох регіонах, територіально близьких до зони військового конфлікту на Донбасі. Зокрема, у Луганській області воно сягнуло позначки 101 особа на вакантне робоче місце, у Запорізькій області – 86 осіб. До решти регіонів з високим співвідношенням попиту та позиції на робочу силу належать Хмельницька (75 осіб), Черкаська (62 особи), Вінницька (61 особа) й Івано-Франківська (52 особи) області (рис. 4, за даними [1]). Зазначимо, що для побудови діаграми використані дані без урахування найманих працівників статистично малих підприємств та зайнятих у громадян-підприємців.

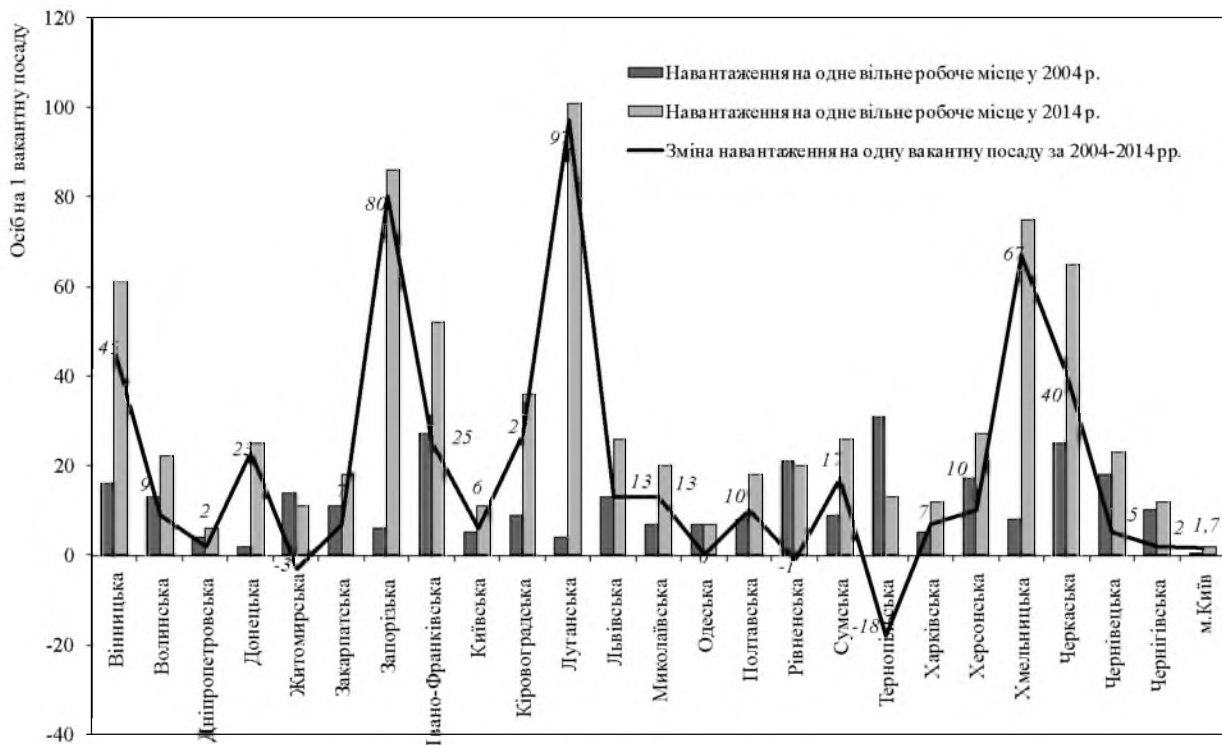

Рис. 4. Динаміка навантаження робочої сили на одне вільне робоче місце впродовж 2004 – 2014 рр.

У розподілі вакансій за видами економічної діяльності станом на початок 2015 р. простежуються суттєві регіональні диспропорції, зокрема 50% вакансій добувної промисловості припадає на підприємства, що переважно розміщені у Дніпропетровській області. 60% вакансій від загальної їх кількості в переробній промисловості сконцентровані у Дніпропетровській, Полтавській, Харківській, Житомирській областях та м. Києві. Більше половини вакансій будівництва сконцентровано в Дніпропетровській області та м. Києві. Дві третини всіх вакансій фінансової та страхової діяльності припадають на м. Київ. У Харківській області та м. Києві зосереджена кожна четверта вакансія підприємств транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності. А кожна четверта вакансія сфери охорони здоров'я та соціальної допомоги зосереджена у Дніпропетровській області та м. Києві.

У розрізі окремих професійних груп кожна четверта вакансія 2014 року була призначена для законодавців, вищих державних службовців, керівників та менеджерів і пропонувалась у м. Києві, а кожна четверта для професіоналів, фахівців і технічних службовців заявлена роботодавцями у м. Києві та Дніпропетровській області. Найбільша кількість вакансій для кваліфікованих робітників з інструментом, а також робітників з обслуговування устаткування, складання устаткування та машин зареєстрована у м. Києві, Дніпропетровській, Харківській, Полтавській та Житомирській областях.

Формами прояву дисбалансу між попитом та пропозицією робочої сили є вимушена неповна зайнятість, значна частка неформальної зайнятості, одночасне поширення структурного та технологічного безробіття, зростання ризиків соціального відторгнення у сфері праці для вразливих верств працездатного населення, високі показники навантаження на одне вільне робоче місце. У сучасних умовах державна служба зайнятості відчуває складнощі у заповненні вакансій висококваліфікованих робітників безробітними, що перебувають на обліку, оскільки останні за рівнем кваліфікації не відповідають вимогам робочих місць, на які претендують. Існування дефіциту кваліфікованих кадрів за професіями, які мають особливий попит на ринку праці, призводить у підсумку до неможливості якісного укомплектування підприємств необхідною робочою силою, а відтак, у перспективі обертається втратою конкурентоспроможності та падінням продуктивності праці.

Дослідження структурних трансформацій національної економіки та їх впливу на формування сукупного попиту на працю дає підстави стверджувати, що для національного ринку праці властивий поступовий перерозподіл робочих місць на користь сервісної економіки. Ці робочі місця, з одного боку, вимагають спеціальної професійно-кваліфікаційної підготовки (транспорт, фінансові послуги, телекомунікації) та пов'язані з виконанням інтелектуально ємних операцій, а з іншого, потребують навичок обслуговування (надання бізнес- та персональних послуг). Професій-

но-кваліфікаційна структура попиту на працю за таких тенденцій трансформуватиметься у бік залучення до виробництва кваліфікованої робочої сили, що володіє високим рівнем інтелектуального потенціалу і поєднує знання та навички щодо кількох професій, розширюючи профіль представників синтетичних спеціальностей. Специфічною рисою моделі зайнятості в Україні у найближчому майбутньому стане суміщення основної професії (фінансиста, інженера, викладача тощо) з інформаційною працею, що потребуватиме якісно нової професійної підготовки [6, с. 50].

Забезпечення формування ефективного попиту на робочу силу в сучасних умовах стосується не лише покращання макроекономічних показників, а й створення ефективною інституціональної взаємодії між усіма зацікавленими сторонами. Сьогодні в числі пріоритетних завдань держави має бути повернення довіри бізнесу до влади. У цьому контексті вкрай важливою є реалізація антикорупційної реформи, що сприятиме забезпеченню рівного доступу всіх учасників ринку до суспільно важливої інформації, прозорості участі у державних закупівлях, ліквідації економічного тиску на бізнес. Одним із інструментів стимулювання бізнесу до створення нових робочих місць має стати удосконалена податкова реформа, що забезпечуватиме однакові умови для всіх суб'єктів підприємницької діяльності, зменшить податковий тиск на малий і середній бізнес, сприятиме розв'язанню проблеми заборгованості з повернення ПДВ. Важливим моментом у цьому напрямі є також перерозподіл податкового навантаження між працівником і роботодавцем, що може бути досягнутий у випадку зміни рівня єдиного соціального внеску та податку з доходів фізичних осіб, що забезпечить підприємцям можливість підвищити середню заробітну плату для найманих працівників і позитивно відобразиться на формуванні сукупного споживчого попиту.

Банківська система також потребує реформування, яке має бути націлене на: розширення безготівкових рахунків, що сприятиме виведенню з тіні значної частини економіки; вдосконалення

практики стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності; запобігання відпливу національного капіталу до офшорів; забезпечення доступності кредитів шляхом зниження їх вартості для позичальників; розробку та впровадження механізму повернення з-за кордону активів, отриманих злочинним шляхом, тощо.

Формування ефективного попиту на робочу силу в Україні вимагає покращання інформаційного забезпечення моніторингу ринку праці. Зокрема, необхідно відновити облік робочих місць на підприємствах. Наразі практично неможливо отримати інформацію про новостворені, ліквідовані, постійні, сезонні та тимчасові робочі місця, їх розподіл за видами економічної діяльності, регіонами, категоріями робочих місць, основними професійними групами. З метою своєчасного коригування освітньо-професійної складової робочої сили в Україні найближчим часом буде запроваджене прогнозування попиту на кваліфіковану працю. Минулого, 2015 року за спільної участі Європейського фонду освіти й Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України громадськості та всім зацікавленим сторонам була презентована модель прогнозування кваліфікованої робочої сили, яка буде використовуватися на національному рівні для визначення перспективних потреб у кваліфікаціях. Розробники моделі висловили побажання щодо необхідності вдосконалення статистичного обліку розподілу зайнятих за професійно-кваліфікаційною структурою в розрізі видів економічної діяльності та регіонів. Розв'язання означених проблем неможливе без соціального діалогу між представниками органів центральної та місцевої влади, роботодавцями, профспілками, науковцями щодо вдосконалення моніторингу ринку праці та визначення експертних галузевих оцінок з прогнозування зміни продуктивності праці у галузевому розрізі. Тому перспективні дослідження у напрямі забезпечення формування ефективного попиту на робочу силу будуть спрямовані на пошуки шляхів удосконалення моделі прогнозування сукупного попиту на кваліфіковану робочу силу.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Назва з титул. екрана.
2. Праця України у 2004 році : [стат. зб.] / відп. за вип. Н. Г. Григорович. – К. : ДКСУ, 2005. – 368 с.
3. Праця України у 2014 році : [стат. зб.] / відп. за вип. І. В. Сенік. – К. : ТОВ “Консультант”, 2015. – 281 с.
4. Black sea labour market reviews [Electronic resources] / Ukraine country report: working document. – Access mode : [http://www.etf.europa.eu/webatt.nsf/0/C12578310056925BC125755F00460682/\\$file/NOTE7PBGXZ.pdf](http://www.etf.europa.eu/webatt.nsf/0/C12578310056925BC125755F00460682/$file/NOTE7PBGXZ.pdf)
5. Воронцова О. В. Формування попиту на працю в умовах нестабільного розвитку економіки : дис. ... кандидата екон. наук : 08.00.07 / Воронцова Олеся Василівна. – К., 2014. – 240 с.

6. Ilich L. The practical approaches to overcome skills mismatch: international practice and Ukraine experience / L. Ilich // *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. – 2015. – P. 46–52.

References

1. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]. *ukrstat.gov.ua*. Retrived March 1, 2016 from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. Hryhorovych, N. V. (Eds.). (2005). *Ukraine labor 2004*. Kyiv: DKSU [in Ukrainian].
3. Senik, I. V. (Eds.). (2015). *Ukraine labor 2014*. Kyiv: TOV “Konsultant” [in Ukrainian].
4. Black sea labour market reviews. Ukraine country report: working document (2009). *etf.europa.eu*. Retrived March 1, 2016 from [http://www.etf.europa.eu/webatt.nsf/0/C12578310056925BC125755F00460682/\\$file/NOTE7PBGXZ.pdf](http://www.etf.europa.eu/webatt.nsf/0/C12578310056925BC125755F00460682/$file/NOTE7PBGXZ.pdf) [in English].
5. Vorontsova, O. V. (2014). Formuvannia popytu na pratsiu v umovakh nestabilnoho rozvytku ekonomiky [Formation of labor demand in conditions of unstable economic development]. Candidate’s thesis. Kyiv [in Ukrainian].
6. Ilich, L. (2015). The practical approaches to overcome skills mismatch: international practice and Ukraine experience. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*, 46–52 [in English].

Л. Н. Ильич,

кандидат экономических наук, доцент,
старший научный сотрудник,
Институт демографии и социальных исследований
имени М. В. Птухи НАН Украины

Формирование совокупного спроса на рабочую силу в контексте структурных преобразований национальной экономики

Статья посвящена проблемам формирования спроса на рабочую силу в условиях структурных трансформаций национальной экономики. Исследована динамика структурных трансформаций экономики в период 1990–2014 гг. Рассчитаны показатели интенсивности и эффективности структурных преобразований спроса на рабочую силу за 2004–2014 гг. по видам экономической деятельности, основным профессиональным группам, категориям рабочих мест и регионам Украины. Определены основные тенденции формирования совокупного спроса на рабочую силу и риски для национального рынка труда.

Ключевые слова: рынок труда, национальная экономика, структурная трансформация, рабочая сила, спрос, занятость, безработица, заработная плата.

L. M. Ilich,

PhD in Economics, Associate Professor, Senior Researcher,
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine

Formation of aggregate demand for labor force in the context of national economy structural transformation

The article is focused on the problem of demand formation for labor force in the movement of national economy structural transformation. The dynamics of Ukrainian economy structural transformation within the period of 1990-2014 is investigated. Rate factors and structural changes efficiency showing regarding the demand for labor force within the period of 2004-2014 are estimated. They concern economic activity, occupation groups, jobsite types and regions. The main tendencies in formation of aggregate demand for labor force and risks for national labor market are defined.

National economy structural transformation research and their effect on formation of aggregate demand for labor founds to claim that jobsites gradual redistribution for benefit of service economy is characteristic to national labor market. That, on the one hand, requires special vocational training and is linked to performance of intellectual-capacious operations, but on the other hand, needs maintenance skills. Considering such tendencies, occupational and qualification structure of labor demand will transform towards involvement of qualified labor force, possessing high level of intellectual potential and skills of several occupations, in production. In such a way the profile of synthetic trade representatives will widen. The combination of the main occupation

and informational labor will be of peculiar feature in Ukrainian employment prospective model, which requires qualitative new vocational training.

In the current situation ensuring of efficient demand for labor force formation does not only depend on the macroeconomic indicators enhancement, but also on creation of effective institutional cooperation among all the stockholders. Nowadays recovery of business confidence in the government is one of the state primary goals. In this movement realization of anticorruption reforms is of great urgency. It will favor guaranteeing of all market participants' equal access to the information of public importance, transparency of public purchases process, elimination of economical pressure on business. Furthermore, improvement of tax reformation is to become one of the business incentives instruments. It will provide the identical conditions for all the subjects of entrepreneurial activity diminish the pressure on small- and medium-sized business and promote the solution to the problem concerning recovery of value-added tax.

Efficient demand for labor force formation in Ukraine requires development of labor market monitoring informational support. In particular, it is necessary to update labor tracking at the enterprises. Nowadays getting the information on new, liquidated, permanent, seasonal and temporary workplaces, their distribution as for economic activity, regions, jobsites categories, main occupational groups is hardly possible. Thus, prospective research into formation of efficient demand for labor force should be targeted at searching for the ways of labor market monitoring improvement.

Keywords: *labor market, national economy, structural transformation, labor, demand, employment, unemployment, wages.*

Посилання на статтю:

Ільч Л. М. Формування сукупного попиту на робочу силу в контексті структурних трансформацій національної економіки / Л. М. Ільч // Статистика України. – 2016. – № 1. – С. 50–59.

УДК 502.11:502.171

М. В. Щурик,

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів,
Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького,
E-mail: mvs1949@ukr.net*

Взаємодія суспільства та природи: суперечності та шляхи їх подолання

Досліджено нинішню модель розвитку суспільства у взаємозв'язку людина – природні ресурси. Висвітлено й проаналізовано основні причини, що сприяють посиленню суперечностей між економічними й онтологічними законами. Акцентовано на недотриманні окремими країнами вимог Концепції сталого розвитку як найважливішого документа, розробленого ООН. Проаналізовано вплив техногенної й антропогенної діяльності на природні ресурси. Особливу увагу приділено проблемам збереження та розвитку природно-ресурсної сфери транскордонного Карпатського макрорегіону. Запропоновано проведення реприватизації та деприватизації ресурсів аграрного сектору з метою створення реальних умов їх збереження у рамках гармонізації взаємовідносин між суспільством і природою.

Ключові слова: *взаємодія суспільства та природи, техногенна й антропогенна діяльність, модель розвитку суспільства, природні ресурси, Карпатський макрорегіон.*

Характер взаємовідносин інтересів людини та природних ресурсів в Україні продовжує залишатися таким, що не відповідає законам розвитку і збереження Всесвіту. Використання природно-ресурсної сфери призводить до знищення людиною природи й усього довкілля.

Взаємозв'язок розвитку суспільства та споживання природних ресурсів, суперечності й проблеми, що виникають при цьому, завжди перебували і

продовжують перебувати в центрі уваги багатьох учених, політиків, бізнесменів, практиків тощо. Воно й зрозуміло, оскільки життєдіяльність людства тісно переплітається з природоресурсною сферою, природним потенціалом. Слід урахувати також і те, що людина та природа є субстанціями Всесвіту й не можуть існувати незалежно одна від одної, водночас при цьому мають досягти збалансованості у взаємодії. Йдеться про те, що суперечності розвитку, які інколи виникають, можна подолати лише завдяки дотриманню людиною вимог

© М. В. Щурик, 2016